

PENDNÂMELER IŞIĞINDA İNSÂNÎ DEĞERLER

A.Hilâl KALKANDELEN*

ÖZ

Pendnâmeler, İslâmî edebiyatta ahlâkî nasihatler ihtiva eden eserlerdir. Pendnâmelerde amaç insanlara yol göstermek ve nasihat vermektir. Ahlâkî değerlerin önemli olduğu toplumumuzda, insanî değerlerin yaşaması, unutulmaması için kim olursa olsun herkesin nasihate ihtiyacı vardır.

Bu makalede Pendnâmeler hakkında bilgi verilmiş ve insanî değerler içeren nasihatlerden örnekler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nasihat, ahlâk, edebiyat.

ABSTRACT

Human Values in the Light of Pendnames

Pendnames are works containing moral advice in Islamic literature. Main object in Pendnames is lead and counsel the people. In our society which has moral values important, for live, not to be forgotten of this human values no matter who, everyone needs advice .

In this article are given information about Pendnames and are given examples from advices containing human values.

Keywords: Advice, moral, literature.

* Yrd. Doç. Dr. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü
Türk İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı. (ahilal@atauni.edu.tr)

Giriş

Lugatte “bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet, üstün nitelik, meziyet”¹ anlamına gelen değer, bireysel ya da toplumsal olarak sahip olduğumuz inançlardır. İnsanı diğer canlılardan ayıran, ona erdem kazandırıp yücelten değerler ise insanî değer² olarak bilinmektedir.

İnsanı gerçek anlamda insan kılan temel özellik, kabiliyetleri ve değerleridir. İnsanın hem kendisiyle hem de çevresindekilerle uyum içinde olmasını sağlayabilmek için konulan bu değerler ahlâkî faziletler olarak değerlendirilir.³ Bu faziletler insan olmanın tezahürüdür. Bir insanın ne kadar ahlâklı olduğu başkalarıyla kurduğu ilişkilerden anlaşılır. Tevazu⁴, doğru sözlü olmak, dürüstlük, yardımseverlik, fakirleri kollamak gibi davranışlar, başka insanlara olan saygının ve iyiliğin bir ifadesi olduğundan ahlâkî sayılırlar. Hayır işleyen, vazifesini yapan ahlâkî bir hareket yapmış olur.⁴

Ahlâkın toplumları yaşatan en büyük etken olduğu tarihî olaylarla ispat edilmiştir. Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de ahlâkî bozulmuş, imanını yitirmiş kavimlere peygamberler gönderildiği, onları dinlemeyerek ahlâksızlıklara devam eden toplulukların başına gelen felaketleri bildiren birçok âyet ve kıssa bulunmaktadır.⁵

İnsanî değerler, toplumu kendi içinde uyumlu bir varlık hâline getirir; kargaşaya, çatışmaya karşı toplumu koruyan ve kontrol eden bir mekanizma vazifesi görür. Herkes akıl ve vicdan sahibi ise de çeşitli vazifelerin yapılmasında fertler arasında kavrayış ve anlayış farkları bulunmaktadır. Bu yüzden insanların kendilerinden daha bilgili ve tecrübeli kimselerin öğütlerine ihtiyaçları vardır.

Günümüzde azalan insanî değerlere ışık tutacak değerlerden biri nasihattir.

Nasihat Arapça “nasaha” kökünden gelir, “öğüt, nush, pend, mev’ize”; “İbret verici ders, tavsiye, ihtar”, “doğru yola, iyiye, güzele sevk etmek için yapılan konuşma, akıl öğretme, yol gösterme” gibi anlamları içerir.

1 *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2005, s. 483.

2 Harun Güngör, “Göktürk Kitabeleri ve Uygur Metinlerinin İnsanî Değer ve Hukuk Açısından İncelenmesi”, *Türklerde İnsanî Değerler ve İnsan Hakları*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yay., İstanbul 1992, I, 204.

3 Recep Kılıç, *Âyet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlâk*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1995, s. 45.

4 Osman Pazarlı, *İslâm’da Ahlâk*, Remzi Kitabevi Yay., İstanbul 1972, s. 11.

5 Bkz. Yunus ,10/13; Ra’d, 13/11; Enbiyâ, 21/11; Enâm , 6/6.

Farsça olan “pend”: öğüt, va’z, nasihat, tenbih anlamlarına gelir. Kültür ve edebiyatımızda ise insana iyiyi, güzeli öğretmek, topluma ve millete faydalı, ahlâklı, erdemli, dürüst kişiler yetiştirmek, onları eğitmek, uyararak anlamlarını ifade eder. İnsan hayatında nasihat; hayata yön veren, temelde alınması gereken emir ve yasaklarla başlar, eğitim amacıyla devam eder, onları korumak adına yapılan uyarılarla sürer. Özünde İslâmî değerlerle de bağlantılıdır ve Kur’ân-ı Kerîm ve hadisten kaynaklıdır.

Kur’ân-ı Kerîm’de pek çok kavramla ifade edilmiş öğüt âyet-i kerimelerde: “Öğüt ver, çünkü öğüt müminlere fayda verir”⁶, “Kur’ân âlemler için bir öğüttür”⁷, “Allah size ne güzel öğütler veriyor”⁸ şeklinde geçmektedir. Bizzat Allahu Teâlâ iyiliği emretmek ve kötülüğü yasaklamak suretiyle öğüt verdiği gibi, peygamberlerini de öğüt vermekle görevlendirmiştir.⁹ Bu anlamda Hz. Peygamber’in de hem İslâm dininin rükunleri, hem de toplumsal ve ahlâkî konularda birçok nasihatleri bulunmaktadır. İslam dinine mensup şairler de Peygamberin nasihat içerikli sözlerini beyitlerinde çokça kullanmışlardır.¹⁰

I. İslam Edebiyatı’nda Pendnâmeler

Edebiyatımızda nasihat, yine bu amaçlarla yazılan ahlâkî eserlerden “nasihatnâme”, “pendnâme” denilen türlerle ortaya konmuştur. Müslüman toplumlar ahlâkın uygulanmasına önem vermişler, şair ve yazarlar da yapılması veya yapılmaması gerekenleri nasihatnâmelerde sıralamışlardır.¹¹ Bu eserlerde öğütler uzunluğuna göre bölümler halinde, hikâyelerle, ayet ve hadis desteğiyle, bazen de sadece birkaç beyitle ya da atasözleriyle verilmiştir. Nasihatnâmeler genel olarak konularına, nazım şekillerine, te’lif veya tercüme oluşlarına göre sınıflandırılmıştır; fakat biz böyle bir sınıflandırmaya girmeyip her dönemden birkaç örnek vererek, yine bu kaynaklar ışığı altında insanî değerlerin inşasına katkı sağlayacak değerleri eserlerine ulaştığımız şairlerden nasihatlerle gözler önüne sermeye çalışacağız. Devlet yönetimi ve yöneticileriyle ilgili kuralların ahlâkî öğütlerle verildiği siyâsetnâmeler de nasihatnâme türüne dâhil edilmektedir.

Tamamıyla ahlâkî konulara ayrılmış müstakil eserler yanında nasihatnâme türüne dâhil edilen ahlâkî konulardaki mesnevîler dinî muhtevalı birer

6 Zâriyat, 51/55.

7 Tekvîr, 81/27.

8 Nisâ, 4/58.

9 İsmail Karagöz, *Kur’an’dan Öğütler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2. Baskı, Ankara 2009, s. 9.

10 Reyhan Keleş, “Türk Edebiyatında Nasihat”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 44, Erzurum 2010, s.190.

11 İskender Pala, “Nasihatnâme”, *DİA*, İstanbul 2004, XXXII, 409.

nasihatnâme örneği olduğu için müstakil eserler gibi sıralanacaktır, ayrı bir tasnif yapılmayacaktır.

XI. yüzyılda yazılmış olan *Dîvân-ı Lugâti't-Türk* adlı eser atasözlerimizin önemli ilk kaynağıdır. Bu kaynaktan bulunan aşağıdaki beyitlerle ahlâkî türden nasihatlerin var oluşu ve Türklerin atasözlerine verdiği değeri anlaşılmaktadır:

*Bilge eren sawların algıl öğüt
Edgü sawıg edlese özke singer¹²*

(Bilge erenlerin sözlerinden öğüt al, iyi sözü değerlendirirsen özüne siner, kendine yarar)

*Algıl öğüt mindin ogul erdem tile
Boyda ulug bilge bolup bilging üle¹³*

(Ey oğul, benden öğüt al ve erdem dile, (böylece) halkın şefi olursun ve onlara bilgelik ve erdem dağıtırsın)

XI. yüzyılda Yusuf Has Hâcib *Kutadgu Bilig*'de, XII. yüzyılda Edib Ahmed b. Mahmud Yüknekî, *Atebetü'l-Hakâyık*'ta dinî, ahlâkî mev'ize türünden olmakla beraber atasözleri kullanarak nasihatlerde bulunmuşlardır. Bu yüzyılda İskender b. Keykavus'un *Kâbusnâme*'si, XIII. yüzyılda ise Feridüddin Attar'ın *Pendnâme*'si, Sa'dî'nin *Bostan* ve *Gülistan* adlı eserleri nasihatnâme türü üzerinde etkisi olan eserlerdir.

Attar'ın *Pendnâme*'si, diğer ahlâk kitaplarındaki gibi âyet ve hadisleri ihtiva etmez, Kısa ve özlü sözlerle hayat ve dünya hakkında olgun nasihatler verir. Her nasihate “Ey oğul”, “Ey Kardeş”, “Ey Aziz” gibi nidalarla başlar.

Bostan ve *Gülistan*'da ahlâk ve hikmete dair nasihatler, atasözleri bulunur, bunlar şiirlerle birleştirilip fıkra ve hikâyelerle tamamlanır. *Gülistan*¹⁴, çoğu nesir olan, aralarda manzumeler bulunan bir eserdir. *Bostan*¹⁵, *Gülistan*'a nazaran daha sadedir, manzumdur.

XIII-XIV. yüzyılda Yunus Emre'nin *Risâletü'n-Nushıyye*'si mesnevî şeklinde yazılmış tasavvufî bir nasihatnamedir. Mensur bölümü akıl ve bilgi konularına ayrılmıştır. Manzum bölümlerde ise “Ruh ve Akıl”, “Kibir ve Kanaat”, “Buşu ve Gazab”, “Sabır”, “Buhl ve Hased”, “Gıybet ve Bühtan” konuları ele alınır.¹⁶

12 Mahmud el-Kâşgarî, *Divanü Lugâti't-Türk*, (çev: Serap Tuba Yurteser, Seçkin Erdi), Kabalcı Yay., İstanbul 2005, s. 477.

13 A.g.e., s. 372.

14 Sa'dî-yi Şîrâzî, *Gülistan*, (yay. Halil Hatib-i Rehber), Tahran ts.

15 Sa'dî-yi Şîrâzî, *Büstân-i Sa'dî*, (yay. Gulamhuseyn-i Yusufi), Tahran 1371hş.

16 Mustafa Tatcı, *Yunus Emre Divan, Risâletü'n-Nushıyye*, H. Yay., İstanbul 2008, s. 40-41.

XIII. yüzyıl şairlerinden Ahmed Fakîh'in *Çarbnâme*'si dünyanın faniliğinden, dünya zevklerine kapılmamak gerektiğinden, ölümü hatırlatarak bu dünyada ahiret için hazırlanmak lüzumundan bahisle bunun ancak ibadet, tevazu gibi dinî-ahlâkî işlerle sağlanabileceğini öğüt veren dinî-sûfiyâne bir eserdir.¹⁷

Âşık Paşa'nın *Garîbnâme*'si XIV. yüzyılda yazılmıştır. On bâbdan meydana gelmektedir. Âşık Paşa her bâbda, birden itibaren sıra ile ona kadar sayılara tekâbül eden konuları işlemiş, hikmetlere dikkat çekerek nasihatler vermiştir.¹⁸ O'nun en önde gelen fikri "birlik"tir. Beyitlerinde birlik ve beraberlik içinde olmanın önemini dile getirir, birlikten doğacak kuvveti on hikâyede verir.¹⁹

Ali Şîr Nevâî'nin, *Hayretü'l-Ebrâr* adlı mesnevîsi, İslâm ahlâkî, tasavvuf, iman, adalet, doğruluk, ilim, cehalet, yiğitlik, edeb gibi konular üzerine yazılmıştır. Nevâî, zamanının ikiyüzlü sofuları ile bilgiliyi hakir, bilgisizi aziz sayanları hırpalamış, zalimlere ve görevlerini kötüye kullananlara çatarak çağının sosyal hayatını yermiş, gurura kapılarak kendinden geçen mevki sahiplerini uyarmaya çalışmış, büyüklere öğütler vermiştir.²⁰

XV. ve XVI. yüzyılda ahlâkî eserlerde artış olmuş, eserlerde atasözlerine de yer verilmiştir.²¹ Şiirde atasözü geleneği XIX. yüzyıl sonlarına kadar sürmüştür.

Nasihathâmelerin edebî tür olarak ortaya çıkışında Arap ve İran edebiyatında pendnâme türündeki eserlerin etkisi, eserlerin şairler tarafından manzum olarak tercüme edilmiş olmasından anlaşılmaktadır. Mesela XVI. yüzyılda Edirneli Nazmî'nin, *Pendnâme*'si Attâr'ın *Pendnâmesi*'nin tercümesi olarak addedilmektedir; ama eser Attâr'inkine bağlı olmakla birlikte beyit sayıları itibariyle tercüme sınırlarını aşarak bir noktada te'lif noktasına gelmiştir.²² Bütün tercümelerde olduğu gibi Nazmî, *Pendnâme*'sini niçin kaleme aldığını "Der sebab-i nazm-ı kitab" bölümünde açıklamakta, eserin Şeyh Attar tarafından yazıldığını; ancak Farsça olması sebebiyle eserin halk tarafından anlaşılamadığını belirttikten sonra bu eseri tercüme etmeyi murâd ettiğini şöyle ifade etmektedir:

17 Mecdut Mansuroğlu, *Ahmed Fakih Çarbnâme*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1956, s. 2.

18 Kemal Yavuz, *Âşık Paşa Garib-nâme*, I/1, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yay., İstanbul 2000, s. XXV.

19 Yavuz, *a.g.e.*, s. XL.

20 Ağâh Sırrı Levend, *Ali Şir Nevâî, Hayatı, Sanatı ve Kişiliği*, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 1965, I/87.

21 Velet İzbudak, *Atalar Sözü*, Türk Dil Kurumu Yay., İstanbul 1936.

22 Kudret Altun, *Edirneli Nazmî, Pend-nâme-i Nazmî, Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr, İnceleme- Metin-Sözlük*, Laçın Yay., Kayseri 2004, s. 15.

*Şol zebân-ı Fârisî fehm itmeyen
Ala bâri bebre bu Pend-nâmeden*²³

Ayrıca eserin başında önce şeyhi, üstadı Attar'a dua istemektedir. Eserin başlıkları Attar'ın *Pendnâme*'sindeki başlıklarla aynıdır, Farsça kelime ağırlıklıdır.

Güvâhî'nin *Pendnâme*'si de XVI. yüzyılda yazılmış, atasözlerinin çok olduğu bir nasihatnamedir. Bu *Pendnâme*'de ahlâkî konular tasavvufi olarak işlenmiş; ağırbaşlılık, olgunluk gibi ahlâkî kurallar yer almıştır. Nasihatler doğrudan doğruya konuyu ilgilendiren başlıklar altında verilmiştir.

Güvâhî, olayları gerçekçi bir açıdan ele almış, bunları kısa hikâye, latîfe ve fıkra biçiminde anlatarak sonunda atasözleriyle öğütler vermiştir:

*Hemîşe çok yanılır söyleyen çok*²⁴

(Çok söyleyen çok yanılır)

*Katı uzanma yorganınca kôsîl*²⁵

(Ayağını yorganına göre uzat)

*Ki azı bilmeyen çoğu da bilmez*²⁶

(Azı bilmeyen çoğu hiç bilmez)

*Olur çün doğruya yardımcı Allah*²⁷

(Allah doğrunun yardımcısıdır) gibi.

Latîfi, Güvâhî'nin şiirlerinden söz ederken, Türkçe atasözlerini öğüt vermek amacıyla nazma aktardığını; ama şiirlerinde incelik olmadığını söyler.²⁸

XVI. yüzyılda Şemsî, *Deb-Murg* adlı eserinde zamanının Türkçesini kullanmış, Arapça ve Farsça kelimelere fazla iltifat etmemiş, bir ahlâk ve nasihat kitabı olmasından dolayı herkesin anlayabileceği bir dil kullanmayı tercih etmiştir.²⁹ Şemsî, eseriyle Osmanlı toplumunu eleştirel bir gözle değerlendirmiş; kuşların ağızından vâizleri, kadıları, hekimleri, şairleri, Bektaşileri, tâcirleri, çiftçileri eleştirmiş; tıp, mûsikî, fıkıh, tasavvuf, astronomi, ilm-i nücum, takvim, ticaret gibi konularda birçok öğüt vermiştir.³⁰ Mesnevî'nin akıcı, canlı bir üslûbu vardır, Şemsî bunu önemli ölçüde sık kullandığı halk deyimleriyle sağlamıştır.³¹

23 Altun, a.g.e., s.72.

24 Mehmet Hengirmen, *Güvâhî, Pendnâme*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1983, s. 207.

25 A.g.e., s. 112.

26 A.g.e., s. 222.

27 A.g.e., s. 33.

28 Latîfi, *Tezkiretü'ş-Şuarâ*, İstanbul 1314, s. 287.

29 Hasan Aksoy, *Derviş Şemseddin Kuşların Münazarası Deb Murg*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 1998, s. 9.

30 Mahmut Kaplan, *Deb Murg-ı Şemsî, İnceleme-Metin-Sözlük*, Celal Bayar Üniversitesi Yüksek Öğrenim Vakfı Yay., Manisa 2003, s. 11.

31 Kaplan, a.g.e., s. 21.

XVI. yüzyılda Behiştî *Heşt Behişt* adlı mesnevîsinin nasihatnâme olduğunu belirtirken, sekiz behiştten her bir behişte ayrı konuda nasihatlere yer vermektedir.³² Her bölümde hikâyeler anlatılmış, konuya uygun öğütler verilmiştir. Bu sekiz bölümde tevbe, edeb, hayâ, riya, ihlas, cömertlik, mal ve servet, sabır, ahirete hazırlık ve dünya zevkleri konusunda öğütler verilmiştir.³³

Kınalızâde Ali Çelebi'nin *Ahlâk-ı Alâ'î* adlı eseri klasik ahlâk kitaplarında takip edilen sıraya uygun olarak üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde bireysel ahlâk ele alınır. İkinci bölüm "İlm-i Tedbîrî'l- Menzil" başlığını taşır ve aile ahlâkı ve muâşeret kurallarına dair oldukça zengin bilgiler verir. "İlm-i Tedbîrî'l-Medîne" başlıklı üçüncü bölüm ise esas itibarıyla bir siyâsetnâme özelliği gösterir.³⁴ Kınalızâde'nin kitabında en çok Sa'dî'nin *Gülîstan* ve *Bostan*'ından iktibaslar vardır. Hâfız'ı, Molla Câmî'yi, Nizâmî'yi ve Attar'ı kaynak olarak çokça kullanmıştır.³⁵ Eserin dili ağırdır, çoğunlukla mensur olan bölümlerde yer yer manzum kısımlar da yer alır. Ayet ve hadislerin yoğunluğu ile Arap edebiyatının etkisi de dikkat çekicidir.

Şemseddîn-i Sivasî'nin *Mir'âtü'l-Ahlâk* adlı eseri dinî ve tasavvufî mahiyette bir nasihatnamedir. Sultan III. Murat'a sunulmuştur.³⁶ Eserde asıl konunun işlendiği bölüm on bâb ve on fasıldan meydana gelmektedir. Şair, üzerine aksedeni gösteren saf bir ayna gibi, *Mir'âtü'l-Ahlâk*'ın da karşısına geçenin huyunu aynen yansıtacağını söyler.³⁷ Şair sözlerini İslâm tarihinden ve Kur'ân'dan alınmış hikâyelerle destekler.

XVIII. yüzyılda Nâbî'nin *Hayriyye*'si oğlu Ebu'l-Hayr'a ve onun şahsında bütün gençlere nasihatlerinden oluşmaktadır. Eser 35 bölümden meydana gelmektedir. Bölümlerde ilme teşvik edici öğütler, çeşitli sapmalardan koruyacak öğütler, tok gözlü olmanın önemi, başkalarıyla alay etme ve mizahı alışkanlık haline getirmenin zararları, insanlara iyi davranmanın önemi, güzel ahlâk, sabır, şeref ve erdem gibi konular yer almaktadır. Eserde yaşanan olayların etkisinden kaynaklanan sosyal eleştiriler³⁸, bir takım ilim, meslek ve oyunlardan oğlunu sakındırdığı öğütler, oğluna hayatının mutluluk içinde geçmesi için yaptığı dualar mevcuttur.³⁹

32 Emine Yeniterzi, *Behiştî'nin Heşt Behişt Mesnevîsi*, Kitabevi Yay., İstanbul 2001, s.15.

33 Mahmut Kaplan, *Hayriyye-i Nâbî*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 2008, s. 19.

34 Mustafa Koç, *Kınalızâde Ali Çelebi Ahlâk-ı Alâ'î*, Klasik Yay., İstanbul 2007, s. 7.

35 Koç, *a.g.e.*, s. 8.

36 Birgül Toker, *Şemseddîn-i Sivasî, Mir'âtü'l-Ahlâk*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2010, s. 55.

37 Toker, *a.g.e.*, s.57.

38 Kaplan, *Hayriyye-i Nâbî*, s. 65.

39 Kaplan, *a.g.e.*, s. 65-68.

Diyarbakırlı Ahmed Mürşidî'nin *Pendnâme*'si halk için XVIII. yüzyılda yazılmış dinî ahlâkî bir nasihatnâmedir. Eserde insanî değerlerden olan ana-baba hakkı, komşu hakkı, hırs ve tamah, ihanet, fesad, gıybet, kibir, dedikodu, tevâzu' gibi konulardan bahsedilmektedir. Her bahsi o bahisle alâkalı birer manzum hikâyeyle bitirmiş olan müellif, birkaç kasideyi de konu bütünlüğünü bozmadan yerleştirmeyi ihmal etmemiştir.⁴⁰ Eserde sosyal hayatın hemen hemen bütün konuları işlenmiş, bu konularla ilgili ayet ve hadise de yer verilmiştir.

Büyük mutasavvıf Zarîfî'nin *Pendnâme*'si de XVIII. yüzyılda adı geçen nasihatnâme türü eserlerin en önemlilerindedir. Bu eserde müellif, tasavvuf ehli olmanın da verdiği incelik ve hoşgörü çerçevesinde insan ilişkilerini ve insanın Allah'a karşı sorumluluğunu ön plana çıkararak 135 başlık altında öğütlerini sıralamaktadır.⁴¹

II. Pendnâmelerde Bazı Temel İnsânî Nitelikler

A. İnsanda Bulunması Gereken Nitelikler

Pendnâmelerde insanî değerlerle ilgili olarak genellikle şu başlıklar üzerinde durulmuştur:

1. Çalışmak: Zamanın değerini bilmek, daima çalışmak, faydalı işlere bağlanmak, beğendiği ve yaratılışına uygun alanda bilgi sahibi olmak insanî değerlerin başında gelmektedir. Ahmet Yesevî, "*Kitabına eğilmiş çocuk, aşını pişiren kadın, tezgâhı üzerindeki zanaat sahibi, tarlasını süren çiftçi, fenalık düşünmeye vakit bulamaz*"⁴² derken, çalışmanın güzelliğini ve önemini vurgulamaktadır. Yine Behîstî, İnsana doğru yolu bulması için çalışması gerektiğini nasihat etmek için:

*Kişi dünyada sa'y itmek gerekdür
Yolun togrısına gitmek gerekdür*⁴³

diyerek dünyada çalışmak gerektiğini söylüyor.

Güvâhî ise çalışmanın gerekliliğini belirtirken, köle gibi çalışıp bey gibi yemenin keyfini hatırlatıyor:

*Hemîşe eyle kazancuna sayı
Dürüş kul gibi işle beg gibi yi*⁴⁴

40 M. Sait Mermutlu, *Diyarbakırlı Ahmed Mürşidî Pendnâme*, Büyüyenay Yay., İstanbul 2012, s. 13.

41 Mehmet Arslan, *Pendnâme-i Zarîfî*, Dilek Yay., Sivas 1994, s. 7.

42 Cemal Kutay, *İki Rıfat Paşa'nın Ablâk Dünyası*, İstanbul 1970, s. 27.

43 Yeniterzi, *a.g.e.*, s. 182.

44 Hengirmen, *a.g.e.*, s.157.

Yunus Emre, “Cimrilik ve Hased Destanı” bahsinde nefsi kendi haline bırakmamalı, doğru yola gitmek için çaba göstermek gerekli diyor ve bunu şöyle ifade ediyor:

*Gözün görür iken gel Hak yolına
Komagıl nefsünü kendüliğine*⁴⁵

2. Tevâzu’: İnsan ilişkilerinde olması gereken unsurlardan birisidir. Hz. Muhammed’in ve Hz. Ali’nin önemli özelliklerindedir. Bu yüzden Sivâsî, tevâzu’u onların yolu olarak izah etmektedir:

*Tevâzu’ yolu râh-ı Murtazâ’dur
Ki ânun sâliki ol Mustafâ’dur*⁴⁶
*Ne denlü eyler isen nefsi tabkir
Bulasın rûz-ı ferdâ anca tevkîr*⁴⁷

Tevâzu’ yücelme sebebidir. Bunu anlatırken Güvâhî, “Yerdeki yüze basılmaz” atasözünü sağlamlaştırıyor:

*Tevâzu kıl elünden gelse yüz yüz
Ki demişler basılmaz yirdeki yüz*⁴⁸

Ahmed Fakih ise ölümü hatırlatarak bu dünyada ahiret için hazırlanmanın tevazu ile sağlanabileceğini nasihat ederken herkese karşı mütevâzî olmanın gerektiğini belirtiyor:

*Tevâzu’ eyle bunda hâs u ‘âma,
Kim anda olmaya sen zâr u giryân*⁴⁹

3. Kanaat: Kanaat gibi devlet olmayacağını ifade ederken Güvâhî, “kanaatla dağ üstü bağ olur” atasözünü kanaatin bekâsını vurguluyor:

*Gel ey genç isteyen kim yok fenâsı
Kanâat it ki ayrılmaz bekâsı
Kanâatla ide gör işünü sağ
Ki dâyim sana tâğ üstü ola bâğ*⁵⁰

Yunus Emre’ye göre tama’ hapishâne veya vücut zindanındaki askerlerdir. Bunlardan kurtulmanın çaresi de kanaattır ve Yunus kanaat askerlerinden yardım istemektedir:

45 Tatcı, *a.g.e.*, s. 393.

46 Toker, *a.g.e.*, s. 298.

47 Toker, *a.g.e.*, s. 306.

48 Hengirmen, *a.g.e.*, s.125.

49 Mansuroğlu, *a.g.e.*, s. 9.

50 Hengirmen, *a.g.e.*, s.137-138.

*Kanâ'at fakrıla uş gele şimdi
Baka dur düşmene gör n'ide şimdi*⁵¹

Zarîfi, kanaat köşesinde olanın hazine bulup zengin olacağını, kimseye muhtaç olmayacağını şu ifadelerle vurgulamaktadır:

*Ger kanâat gûşesini bulasın
Gence erip şöyle agnâ olasın
Hem kanâatda olan aç olmaya
Kimseye dünyada muhtâc olmaya*⁵²

4. Misafirperverlik: Komşu hakkının önemini belirtirken Güvâhî, “Komşu hakkı Tanrı hakkıdır”, “Kurt komşusunu yemez” atasözleriyle bu hakkın hakkını veriyor; izzet, rahmet, cennet istiyorsan komşu ağırla diyor:

*Sakın konşi hakkından olma gâfil
Ki komşi hakkı Tanrı hakkıdır bil
Çün incitmez meseldür komşusun kurt
Sen incitmek neden olanı hem-yurt
Ağırla konşırı izzet gerekse
Hudâdan rahmet ü cennet gerekse*⁵³

Yine Güvâhî, “Konuğa hürmet eyle kâfir olsa da” atasözüyle misafirperverliğin önemini pekiştiriyor, onun rızkiyla geldiğini vurguluyor:

*Konukdan kaçma nice vâfir olsa
Konuğa izzet eyle eger kâfir olsa
Gelür rızkiyle konuk bil emeksüz
Dönüben bile gider gitse şeksüz*⁵⁴

Zarîfi, komşu hakkının önemini vurgularken, onu huzursuz etmemek gerektiğini, aksi halde karşılığının kötü olacağını şu sözlerle ifade ediyor:

*Kırma gönlün hoş geçin mü'min isen
Dû cihanda olmak istersen esen
Komşusunu kim ederse bî-huzur
Dû cihanda Hak ânı ede küsur*⁵⁵

5. Doğru Sözlü Olmak: İnsanın inandığı, düşündüğü ve bildiği şeyleri olduğu gibi, eksiksiz ve ilavesiz olarak sözle ifade etmesidir. Doğru sözlü olmak, bunu prensip haline getirmiş olanların üşenmeyeceği bir iştir. Güvâhî'nin

51 Tatçı, *a.g.e.*, s. 366.

52 Aslan, *a.g.e.*, s. 52-53.

53 Hengirmen, *a.g.e.*, s.160.

54 Hengirmen, *a.g.e.*, s. 235.

55 Aslan, *a.g.e.*, s.17.

ifadesiyle her ne kadar doğru sözlü olanı dokuz köyden kovarlarsa da bunu terk etmemek gerekir:

*Üşenmez toğru sözlü ol kahrıdan
Eđer kim kovula tokuz şehirden*⁵⁶

Doğruluk, insanın işlerinde de doğru olması, yalan söylememesi, kimseyi aldatmaması, verdiği sözde durması demektir. Bu anlamda Behiştî, behişt-i evvelde güzel amelde bulunmaya, doğru sözlü olmaya şöyle dikkat çekiyor:

*Amel eyle amel sözün söz olsun
Cog olmaz ise az olsun öz olsun*⁵⁷

6. Sır Tutmak: Zarîfi, *Pendname*'sinin ilk bölümüne ketm-i esrâr bölümüyle başlıyor ve sır tutmak; ama dostu bile söylememek gerektiğini gerekçeleriyle açıklıyor, sırrı sadece kişinin kendisinin bilmesi gerektiğini öğütüyor:

*Evvelâ dinle sözümü ey puser
Sakla sırrın bilmeye cinn u beşer
Şöyle ketm et dahi dostun bilmeye
Sonra düşman olsa fırsat bulmaya
Kimselere sırrın işâ etme hiç
Lokma ise yud ânı, su ise iç*⁵⁸

7. Anne-Baba hakkı: “Hukuk-ı Vâlideyn” başlığıyla anne baba hakkını her şeyden üstün tutan Zarîfi, onlara hizmet etmenin gereğinden bahsederken, isteklerimizin gerçekleşmesinin de Allah sevgisini kazanmanın da buna bağlı olduğunu bir hadis-i şerîfe iktibasla şöyle vurguluyor:

*Hem rızâ-yı vâlideyne kıl heves
Hıdmetinden hâlî olma bir nefes
Ger onların hidmetinde olasın
Dû cihanda istediđin bulasın
İster isen Hak seve dâim seni
Erdiğince kudretin hoş dut ânı
Fabr-i âlem seyyid-i zât u sıfât
Dedi “Cennet tahte akdâm ümmehât”*⁵⁹

Yine Ahmed Mürsidî, “Cennet annelerin ayağı altındadır” hadîs-i şerifine iktibasla şöyle söylüyor:

56 Hengirmen, *a.g.e.*, s. 217.

57 *A.g.e.*, s. 114.

58 Aslan, *a.g.e.* s.15.

59 Aslan, *a.g.e.*, s.16-17.

*Ayağı altını öp bul cenneti
Öyle dimişdir Resûl-i Müste‘ân
Bûs ederse cennete olur dubûl
Hep melâiklere izzet eyleyen⁶⁰*

8. Eşe Saygılı Davranmak: Ali Şîr Nevâî, *Hayretü'l-Ebrâr*'da edep kurallarından bahsederken; utanmayı, sözü düşünerek söylemeyi, herkesin seviyesine göre davranmayı, küçüklere bu yolda alıştırılmayı, çocuğa şefkat, eşe saygı göstermeyi nasihat ediyor:

*Zevce ki ol bolsa enîs-i harem
Şer‘ tarîkı bile tut muhterem⁶¹*

Güvâhî ise “fî beyân-ı mebhas-ı hakk-ı zevceyn” bahsinde karı kocanın karşılıklı görevlerinden bahsederken, Allah katında mesture kadınların makbul olduğunu, nâmusunu, sözünü koruyan; eşinin kadrini bilen kadının altı yıllık sevap kazanacağını söylüyor:

*Hıfz ederse fercini hem sözünü
Cümle enbiyâ sevâbın ol bulur
Avrat erin kadrini bilse yüce
Altı yıllık virülür ana sevâb⁶²*

Kadınların Allah'ın ihsanı olduğunu söyleyen Ahmed Mürşidi de onların erkeklere emanet olarak verildiğini, korunma ihtiyaçlarının olduğunu, her kusuruna bakılmaması gerektiğini söylüyor ve hatırını saymak gerektiğini söyle dile getiriyor:

*Cüz‘i şeyden hatırını yıkmagıl
Tâ ölünce hizmetin kılur mudâm
Tâ ölünce dek kapundan gitmez ol
Kadrini hûb bil emekdârındır ol⁶³*

9. Fakiri Kollamak: Behiştî, fakiri kollamanın gerekliliğini söylerken, bunu yapmanın faydalarına, ibadetlere önem vermek gerektiğini söylerken de bunların birer ibadet olduğuna dair şöyle nasihatte bulunuyor:

*Senâlar eyle Allah’a yolunda
Fakiri gözle sagunda solunda
Fakire nîm nân vîrsen riyâsuz
İrişür hâstene sıbhat devâsuz⁶⁴*

60 Mermutlu, *a.g.e.*, s. 50.

61 Levend, *a.g.e.*, I, 88.

62 Mermutlu, *a.g.e.*, s.75.

63 Mermutlu, *a.g.e.*, s. 83.

64 Yeniterzi, *a.g.e.*, s. 115.

Kınalızâde eserinin “Kitâb-ı sâlis” bölümünde Sa’dî’nin diliyle muhtaçları korumak gerektiğini, taç sahibi olabilmenin koruyup kolladığı halk sayesinde olacağını dile getiriyor:

*Birev pâs-ı dervîş-i muhtâc dâr
Ki şâh ez ra‘iyyet burved tâc-dâr⁶⁵*

10. Edeb: İslâmiyetin, insânî değerlerin önem verdiği hususlardandır. İnsanların kendi kişiliğine ve durumuna göre en uygun davranışlarda bulunması, ahlâk kurallarına uygun yaşamasıdır. Edepli olmak, nezâketli, sabırlı ve herkese karşı saygılı olmaktır. Hayâ ise insanı kötülüklerden koruyan, uzaklaştıran değerli bir korunma duygusudur. Nâbî de üzerinde durduğu insan tipinin edeb ve hayâyı elden bırakmamasını istemektedir. Edeb, Nâbî’nin gözünde insanın süsüdür, edesiz ise zaten şeytana uymuştur:

*Hüs-n-i hulk ile gözet âdâbı
Gör hayatunda olan şâdâbı
Edeb ârâyîşidür insanun
Bî-edeb tâbî‘idür şeytanun⁶⁶*

Ahlâk kitaplarında belirtildiği üzere ahlâkın bir kısmı iyi ve güzel, bir kısmı da kötü ve fenadır. İyilik de denilen bu iyi ve güzel ahlâka ahlâk-ı hamide denir.⁶⁷ (Yukarıda saydığımız maddeler bunları kapsıyor.) Kötülük de denilen bu kötü ve fena ahlâka da ahlâk-ı zemîme denir. Bunları hastalık⁶⁸ olarak kabul edenler de bulunmaktadır.

B. İnsanda Bulunmaması Gereken Nitelikler

1. Kibr: Büyüklük taslamak, kendini herkesten üstün tutma, başkalarına yüksekte bakma huyudur. Güvâhî, kibrin ve gururun, şeytanî bir sıfat olduğunu dile getirirken, İslâm ahlâkında kibrin şeytanın huyu olarak gösterildiğini hatırlatıyor:

*Gurûr u kibr şeytânî sıfatdur
Odur âdem ki ehl-i meskenetdür⁶⁹*

“Ummadığın taş baş yarar” atasözüyle Güvâhî, olur olmaz yerde öğünmemek gerektiğini vurguluyor:

*Öğünme olur olmaz yirde yoldaş
Ki begenmedüğün yumruk yarar baş⁷⁰*

65 “Muhtaçları gözet, himaye et; zira şâh halk sayesinde taç sahibi olur”, Koç, a.g.e., s. 477.

66 Kaplan, *Hayriyye-i Nâbî*, s. 74.

67 Pazarlı, *İslâm’da Ahlâk*, s. 15.

68 Pazarlı, a.g.e., s. 16.

69 Hengirmen, a.g.e., s.124.

70 Hengirmen, a.g.e., s.143.

“Dâstân-ı Kibir” başlığında Yunus, kibri harâmilere benzetir ve nefis harâmisi günün birinde yakalanacaktır. Kibirden vazgeçen tevazuya ulaşabilir, bu yüzden Yunus kibirden kaçılması tavsiyesinde bulunur:

*Sakıngıl olmagıl kibrile yoldaş
Kibir kandayısı onunla savaş*⁷¹

Kibirden kurtulmanın yolu akıldır. Yunus, yüksekten bakanları alçak gönüllü olmaya çağırır. Kibir nihayetinde tevâzu yani yer alçağı tarafından kılıcıyla yere indirilecektir:

*Kılıç tartıp gelir yir alçağından
Kibir gördü anı kaçar tağından*⁷²

Çarhnâme’de nasihatlerini sıralarken Ahmed Fakih ise dünya malıyla gururlanmamak gerektiğini, bunun ancak hayvan gibi nefsi beslemek olduğunu vurguluyor:

*Bu dünya lezzetine mağrur olma,
Bu nefsi beslemegil hem şu hayvân*⁷³

2. Açıgözlülük: Güvâhî, insanı yediğinin içtiğinin zehre dönüşmemesi için aklın varsa tamahkâr olma, elindekine şükret diye öğütüyor:

*Tamahkâr olma ger var ise hûşun
Dilersen sonra nîş olmaya nûşun
Varına şükr kul halkı kınama
Tamah-kâr olma buldukça bunama*⁷⁴

Yine Güvâhî, tamahla ilgili öğüdünü “Tamah taş yarar, taş baş yarar” , “Az tamah çok ziyan getirir” atasözleriyle yapıyor:

*Eğerçi taş yarar malûmdur baş
Velî yarar tamah meşhurdur taş
Bil olur bu söze olma gümânlu
Tamah-kâr az tamadan çok ziyânlu*⁷⁵

Tamahkârın doyumsuzluğu sonucunda karşılaşacağı durumu Güvâhî, “Tamahkârın gözünü bir avuç toprak doyurur” atasözüyle çok sert yapıyor:

*Tama yiliyle zinhâr olma yaprak
Gözi nesne toyurmaz ille toprak*⁷⁶

71 Tatcı, *a.g.e.*, s. 369.

72 Tatcı, *a.g.e.*, s. 372.

73 Mansuroğlu, *a.g.e.*, s. 6.

74 Hengirmen, *a.g.e.*, s.134.

75 Hengirmen, *a.g.e.*, s.134-135.

76 Hengirmen, *a.g.e.*, s.134.

3. Hased: Maddî ve mânevî varlıkların ve meziyetlerin başka kimsede bulunmamasını istemektir. Yunus, buhl ve hased kavramlarını “nefsânî askerler” olarak değerlendirir. Hasûd yani kıskanç kişi sadece başkalarıyla uğraşır, bahîl yani cimri de kendine bile kıyamayan, malını yiyemeyen kişidir:

*Kazancın kendünün kendüye virmez
Eli bağlı durur yimege irmez⁷⁷*

Yine Yunus, bahîl ve hasûd kişilerin devamlı huzursuz olduklarını söylerken, bunlara yapılacak hiçbir şey olmadığını şöyle dile getirir:

*Buların birliğe ikrârı yokdur
Bulara her ne olsa âri yokdur⁷⁸*

Zarîfî ise hasedden kaçınılması gerektiğini ifade ederken hased ehlinin aslında kendine kötülük ettiğini şöyle ifade ediyor:

*Şol hasedden eyle gayet ictinâb
Sen de sa'y et olasın âl-i cenab
Nesne hâsıl etmez olmaz bebre-mend
Kendine eyler cefâ ehl-i hased⁷⁹*

4. Gıybet: Başkalarının özel hayatlarını ve ayıplarını başkalarına anlatmak, kendisi için söylenmesi istenmeyen sözleri başkaları için söylemek ve yaymaktır. Yunus gıybet (dedikodu) konusunu ele alırken, bunun kınanacak huylardan olduğunu dile getirir, ona göre gıybet kişinin ağızındaki hayızdır:

*Kişinin hayzıdır ağızında gıybet
Ki gıybet söyleyen bulmaya rahmet⁸⁰*

Yine Zarîfî, arkasından kişiyi kötüleminin insanın kendisini de kötüye çıkarmak olduğunu Hz. Peygamber'in hadis-i şerifine iktibasla belirtirken, dilin yaratılış amacının da bu olmadığını söylüyor:

*Gâibâne kimseyi zemm eyleme
Eyü adın göz göre kem eyleme
Bak hadisinde Resûlullah demiş
Şol zinâdan da eşedd gıybet imiş
Gıybet için halk olunmadı dilin
Darb-ı nâsa yaradılmadı elin⁸¹*

77 Tatçı, a.g.e., s. 384.

78 Tatçı, a.g.e., s. 386.

79 Arslan, a.g.e., s. 62.

80 Tatçı, a.g.e., s. 395.

81 Arslan, a.g.e., s. 44.

5. Yalan: İnsanî değerler arasında doğru sözlü olmak vardır. Bu, iyi kul olmanın şartlarındandır. Bunun aksi ise iyi kul olmaya engeldir ki Zarîfî'nin de hatırlattığı gibi Hz. Peygamber de yalancıların ümmetinden olmadığını söylüyor:

*Mü'min isen yürü ehl-i şefkat ol
Kizbi terk et sen dahi hâs ümmet ol
Kâzib olan her ne denli varsa kul
Dedi ümmetim değildir ol Resûl⁸²*

Nazmî'nin *Pendnâme*'sinde de yalanın ayıp olduğu, yalancılıktan sakınmak gerektiği “Yalan sözden kaçının”⁸³ âyet-i kerimesine iktibasla şöyle yapılmaktadır:

*Aybdur yalancılık her âdeme
Hem dahî rüsvaylıktur âleme
Hem ziyândur ömre yalan anı bil
Var yalancı olmadan perhîz kul⁸⁴*

6. Hırs: İnsanî özellikleri taşıyanlar mevki ve makam konusunda hırslı olmamalıdır. Nitekim Nâbî'ye göre örnek insan, bulunduğu yer ne olursa olsun gurura kapılmaz, Allah'ın kulu olduğunu unutmaz. Hatta makam mevki için kimsenin önünde eğilip bükülmez:

*Tutalum çarba irişmiş câhun
Yine ednâ kulisin Allâh'un
Unf ile halkı kapundan sürme
Kimseye dâmen ü dest öpdürme⁸⁵*

Kınalızâde ise hırslıların doyumsuzluğunu Mevlâna'nın *Mesnevî*'si aracılığıyla şöyle izah ediyor:

*Kûze-i çeşm-i harîsân pur neşod
Tâ sadev kâni' neşod pur dür neşod⁸⁶*

7. İhtişam: Ahlâkî değerlerin sarsıldığı toplumumuzda yaşıyormuşçasına Nâbî, ihtişam ve gösteriş için borca girmeyi uygun bulmaz. Nitekim oğluna: “derdin çoğalır, için kan ağlar, altına süse, inciye cevhere gönül bağlama” diyerek giyim kuşam hususunda tavsiyelerde bulunur:

82 Arslan, a.g.e., s. 20.

83 Hac, 22/30.

84 Altun, a.g.e., s.173.

85 Kaplan, *Hayriyye-i Nâbî*, s. 84.

86 “*Harîslerin gözü testisi dolmadı, sadev kani olmadı, inciyle dolmadı*” Koç, a.g.e., s. 222.

*İhtîşam âdemi medyun eyler
Derdin efvân ciğerin hûn eyler
Olma dil-beste-i zîb u zîver
Olma dil-dâde-i dürr ü güher⁸⁷*

8. Riyâ: İyilikte ve ibadette riyâkârlığın, gösteriş yapmanın yeri yoktur. Zira böyle insanların yaptığı iş kendisine bir fayda sağlamaz. İkiyüzlü kişilerin ibadetleri Allah katında da makbul değildir. Üstelik Sivâsî riyâyı Allah'tan gafletin sonucu olarak görmektedir:

*Riyanun tohmı gafletdür Hudâdan
Dahı gaybetdür ol zât-ı 'ulâdan⁸⁸*

Âlimler, riyâkârlığın âlâmetlerini sıralarken; riyanın ağır olanının, kulun Allah için yapılması gereken ameli, insanlara gösteriş için yapması olduğunu ifade ederler. Zarîfî de bunu şöyle belirtir:

*Özünü zerk ü riyâda hâlleme
Halk içinde elde tesbîh sallama⁸⁹*

9. Bozgunculuk: Yani nifak, dışarıdan mü'min, müslüman görünmekle beraber kalben imanın esaslarını kabul etmemek, inanmamaktır. Münafık içi dışı farklı olandır ve Kur'an-ı Kerîm'de görünüşte mü'min olmanın fayda vermeyeceğine dair: “Münafıklar cehennem en aşağı katındadır, onlara bir yardımcı bulamazsın”⁹⁰ buyrulmaktadır. Bu âyete dayanarak Attar da *Pend-nâme*'sinde:

*Dûr bâş ey hâce ez ehl-i nifâk
Der cebennem dân münafık râ visâk⁹¹*

derken bozguncularla bulunulmaması gerektiğini, başka bir beyitte de münafıktan korunmanın gerektiğini nasihat ediyor:

*Ez münafık ey puser perhiz kon
Tîğ râ ez behr-i katleş tîz kon⁹²*

Nâbî de nifak ve bozgunculuğu âdet haline getirmemek gerektiğini şöyle destekliyor:

87 Kaplan, a.g.e., s. 83.

88 Toker, a.g.e., s. 434.

89 Arslan, a.g.e., s. 92.

90 Nisâ, 4/145.

91 “Ey efendî! Münâfık kimselerden uzak dur, münâfıkların durağının cebennem olduğunu bil”, Attâr, a.g.e., s. 41.

92 “Ey oğul! Münâfıktan kendini koru, onu ortadan kaldırmak için kılıcını keskinleştir”, Attâr, a.g.e., s.41.

*İtme tezvîr u nifâkı mu'tâd
Ki ider kasr-ı vefâyı ber-bâd*⁹³

10. Öfke: Yani gazab ya da hiddet, doğuştan var olan tabii bir heyecan halidir. Çoğu zaman bir engelin isteğimize karşı çıkmasından doğar, ⁹⁴ insanlara zarar veren kötü huylardandır. Öfke ile konuşan karşısındakinin kalbini kırar. Nâbî insanların öfkelenmemesini, konuşma ve susmayı bilmesi gerektiğini, sözü de fazla uzatmaması gerektiğini şöyle dile getirir:

*Olma meclisde ne bir gûne hamûş
Vakt ile gâh zebân ol gâh gûş
Subeni gayret-i dürr ü güber it
Mümkîn olduğu kadar muhtasâr it*⁹⁵

Sonuç

Kim olursa olsun her insanın nasihate ihtiyacı olduğu gibi Kur'ân-ı Kerim'in ifadesiyle nasihatın de herkese faydası vardır. Nasihatın olması gerektiğini Attar,

*Ey puser pend u nasihat gûş kon
Ger necâtî bâyedet hâmuş kon*⁹⁶

diye belirtirken, esasen amacı ahlâk kurallarını genç nesillere aşlamaktır. Anlaşılır bir dille, duygulandırarak, zorlaştırmadan, nefret ettirmeden, sevdirek verilen nasihatler her zaman geçerliliğini koruyacaktır.

Dönemlerinin yaşam tarzını gösteren *Pendnâmeler* de dizelerde saklanmış duygu, düşünce, istek ve özlemlerdir. Çoğu zaman dille ifade edilemeyen; ama dizelere dökülürken bazen yumuşak, etkili, bazen de eleştiri niteliğinde ve sert sözlerdir. Gerçek ya da temsili olması onların asrın gelenek ve göreneklerine, inançlarına, ahlâkına tutulmuş bir ayna özelliğini değiştirmez.

Müstakil pendnâmeler dışında divanlarında şairler her konuda nasihat etmişler, bunları atasözleriyle, âyet ve hadislerle destekleyerek etkileyici örnekler sunmuşlardır.

Pendnâmelerde amaç, İslâmiyetin ahlâk kurallarını veciz ifadelerle dile getirerek insanlara ve bilhassa gençlere faydalı olmak, yol göstermektir. Biz de böylece daha mutlu ve birbirleriyle barışık, insanî değerlere saygılı bir

93 Nâbî, *a.g.e.*, s. 229.

94 Pazarlı, *a.g.e.*, s. 314.

95 Kaplan, *Hayriyye-i Nâbî*, s. 75.

96 Attar, *Pendnâme*, s. 6

toplum oluşmasına yardımcı olan bu pendlerin unutulmamasını, nesillere aktarılması gerektiğini Zarîfî'nin diliyle yineliyoruz:

*Ey puser dinle nasihat sözünü
Cân kulağıyla işit aç gözünü
Kim ki almazsa nasihatten eger
Eksik olmaz andan âfât u keder*⁹⁷

Kaynakça

Aksoy, Hasan, *Derviş Şemseddin, Kuşların Münazarası Deb Murg*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 1998.

Altun, Kudret *Edirneli Nazmî, Pend-nâme-i Nazmî, Tercüme-i Pend-nâme-i Attâr, İnceleme- Metin-Sözlük*, Kayseri 2004.

Aslan, Mehmet, *Pendnâme-i Zarîfî*, Sivas 1994.

Attar, Pendnâme, (nşr. Hacı Hüseyin Efendi), 1309 hş.

Bihîştî, Muhammed, *Ferbeng-i Saba*, Tahran 1365 hş.

Devlilioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*, Ankara 1998.

Güngör, Harun, "Göktürk Kitabeleri ve Uygur Metinlerinin İnsanî Değer ve Hukuk Açısından İncelenmesi", *Türklerde İnsanî Değerler ve İnsan Hakları*, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yay., İstanbul 1992, I, 201-220.

Hengirmen, Mehmet, *Güvâhî, Pendnâme*, Ankara 1983.

Kanar, Mehmet, *Farsça-Türkçe Sözlük*, İstanbul 1998.

Kaplan, Mahmut, *Deb Murg-ı Şemsî, İnceleme Metin Sözlük*, Celal Bayar Üniversitesi Yüksek Öğrenim Vakfı Yay., Manisa 2003.

—————, *Hayriyye-i Nâbî*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 2008.

—————, "Manzum Nasihatnamelerde Yer Alan "Konular", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Konya 2001, sayı: 9.

Karagöz, İsmail, *Kur'an'dan Öğütler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2.Baskı, Ankara 2009.

Karaman, Hayreddin v.dğr, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara 2006.

Keleş, Reyhan, "Türk Edebiyatında Nasihat", *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları*

97 Aslan, a.g.e., s. 66.

Enstitüsü Dergisi, 44, Erzurum 2010, s. 183-209.

Kılıç, Recep, *Âyet ve Hadislerin Işığında İnsan ve Ahlâk*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 1995.

Koç, Mustafa, *Kınalızâde Ali Çelebi, Ahlâk-ı Alâ'î*, İstanbul 2007.

Kutay, Cemal, *İki Rifat Paşa'nın Ahlâk Dünyası*, İstanbul 1970.

Levend, Ağah Sırrı, *Alî Şîr Nevâî*, Ankara 1965, I- IV.

Mahmûd el-Kâşgarî, *Dîvânü Lugâti't-Türk*, (çev. Serap Tuba Yurteser ve Seçkin Erdi), İstanbul 2005.

Mansuroğlu, Mecdut, *Ahmed Fakih Çarhname*, İstanbul 1956.

Mermutlu, M.Sait, *Diyarbakirli Ahmed Mürşidi*, İstanbul 2012.

Mevlânâ Celâluddîn-i Muhammed Belhî, *Mesnevi-yi Ma'nevî*, (nşr. Reynold A. Nicholson), Tahran 1384 hş.,

Pala, İskender, "Nasihâtname", *DİA*, İstanbul 2004, XXXII.

—————, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara 2004.

Sa'di-yi Şîrâzî, *Gülistan*, (yay. Halil Hatib-i Rehber), Tahran.

—————, *Bûstân-i Sa'dî*, (yay. Gulamhuseyn-i Yusufi), Tahran 1371 hş.

Sîrûs, Şemîsâ, *Ferheng-i Telmihât (İşârât-ı Esâtîrî, Dâstânî, Târîhî, Mezhebî, Der Edebiyât-ı Fârsî)*, Tahran 1386 hş.

Tatçı, Mustafa, *Yunus Emre Dîvân, Risâletü'n-Nushıyye*, İstanbul 2008.

Toker, Birgül, *Şemseddîn-i Sivasî, Mir'âtü'l-Ahlâk*, Ankara 2010.

Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yay., Ankara 2005.

Türklerde İnsanî Değerler ve İnsan Hakları, Türk Kültürüne Hizmet Vakfı Yay., İstanbul 1992, I-II.

Yavuz, Kemal, *Aşık Paşa Garib-nâme*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yay., İstanbul 2000, I/1-II-2.